

พระธาตุวัดศรีภูมิ : การศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปกรรมพระธาตุโบราณ ในกลุ่มแม่น้ำหมัน จังหวัดเลย

ธีระวัฒน์ แสนคำ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

Phra That Wat Sri Phum : A Study of Art History of Ancient Chedi in Man River Basin, Loei Province

Teerawatt Sankom

Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

Article Info : Academic Article

Article History : Received 17 December 2021

: Revised 06 May 2022

: Accepted 31 May 2022

Corresponding Author : Teerawatt Sankom

E-mail Address : teerawattano@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุวัดศรีภูมิ บ้านนาหอ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ จากการศึกษาพบว่า พระธาตุวัดศรีภูมิน่าจะสร้างขึ้นประมาณช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 โดยได้มีการรวบรวมพระพุทธรูปและโบราณวัตถุตามวัดร้างต่างๆ ในเขตบ้านนาหอและบริเวณใกล้เคียงในกลุ่มแม่น้ำหมันมาบรรจุไว้ใต้ฐานพระธาตุแล้วสร้างขึ้นตามรูปแบบทางศิลปกรรมของพระธาตุพนม พระธาตุสำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์ในกลุ่มแม่น้ำโขง ที่มาจากความรับรู้หรือความทรงจำของช่างพื้นบ้าน และมีการประดับเครื่องถ้วยเคลือบตามศาสนาจารย์หลายแห่งในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีความนิยมอย่างมากในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25

คำสำคัญ : พระธาตุ ประวัติศาสตร์ศิลป์ กลุ่มแม่น้ำหมัน จังหวัดเลย

Abstract

The article aimed to present the content studying on the objective of Art History concerning Phra That Wat Sri Phum at Ban Na Hor, Na Hor Subdistrict, Dan Sai District, Loei Province. In studying process which employed Art History methodology has been found Phra That Sri Phum could be constructed in the first half of the 25th. Buddhist Century for it was also found collection of ancient artifacts and Lord Buddha Images from all the abandoned Buddhist temples in Ban Na Hor village and surrounding communities along the Man River Basin under the Phra That. Phra That was as well constructed in the style of Phra That Phanom Arts pattern of which is the important Phra That considered as the holiest religious construction in Mekong Subregion and from local perception and memory of local builders showing decoration of ceramic pieces from several important temples in

Chao Phraya River Basin. The style was very popular during the late 24th. Buddhist Century to the early 25th. Buddhist Century.

Keywords : Phra That Art History Man River Basin Loei Province

บทนำ

อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ถือได้ว่าเป็นอำเภอหนึ่งที่มีความสำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง ศิลปวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวของจังหวัดเลยด้วยเป็นที่ตั้งขององค์พระธาตุศรีสองรักหมุดหมายเขตแดนและประจักษ์พยานในการทำสัญญาพระราชไมตรีระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้าง ที่สร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2106 และเป็นชุมชนโบราณที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปเนื่องจากเป็นดินแดนที่มีการจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน แม่น้ำหมันเป็นที่ราบหุบเขาอยู่กลางเทือกเขาเพชรบูรณ์ตะวันออก ตอนต้นจะเป็นเขตภูเขาสูงไม่มีที่ราบลุ่มที่ชัดเจน ส่วนตอนกลางและตอนปลายจะมีแนวทิวเขาชันไปทั้งสองฝั่ง ตรงกลางจะเป็นที่ราบหุบเขามีความกว้างโดยเฉลี่ยประมาณ 3 กิโลเมตร ที่ราบลุ่มแม่น้ำหมันมีจุดเริ่มต้นจากบริเวณบ้านเดิ่นและบ้านด่านซ้าย (ตัวอำเภอด่านซ้ายปัจจุบัน) เรื่อยมาตามลำแม่น้ำหมันจนถึงบริเวณปากหมัน ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำหมันยังมีลำห้วยสาขาสายสั้น ๆ หลายสายที่ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำหมัน เช่น ห้วยน้ำพาน ห้วยน้ำศอก ห้วยน้ำเปี้ย ห้วยน้ำอู เป็นต้น

บริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำหมันในเขตอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นพื้นที่ราบแคบ ๆ ในหุบเขาที่ชันชันกันไปกับสายน้ำหมันจนถึงบริเวณปากน้ำหมัน พื้นที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำหมันมีความ

เหมาะสมต่อการเพาะปลูกและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ จึงทำให้มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณหลายแห่งตลอดลุ่มน้ำ โดยมีชุมชนโบราณเมืองด่านซ้ายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง และมีชุมชนระดับหมู่บ้านเกิดขึ้นเรื่อยมา

ภายในหมู่บ้านที่มีหลักฐานการตั้งชุมชนมาอย่างยาวนานก็จะมีการสร้างวัดเป็นศูนย์กลาง ในการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานควบคู่กับชุมชนนั้นด้วย จึงพบว่า ชุมชนที่มีความเก่าแก่อย่างเมืองด่านซ้าย บ้านนาหอ บ้านเก่า บ้านนาฮี และบ้านนาดี ต่างก็มีวัดเป็นโบราณสถานที่ยังคงบอกถึงความเก่าแก่ของชุมชน และเป็นที่ยึดประติษฐานพระธาตุที่เคารพสักการะและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ทั้งยังมีพระพุทธรูปและโบราณวัตถุอื่น ๆ ที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมแตกต่างกันไปตามฝีมือของคนในชุมชน ซึ่งล้วนแต่มีคุณค่า มีความสำคัญและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ที่ผ่านมาหนังสือหรืองานการศึกษาที่มีการกล่าวถึงพระธาตุโบราณในลุ่มแม่น้ำหมันค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุศรีสองรัก ในขณะที่พระธาตุโบราณในลุ่มแม่น้ำหมันยังมีหลายองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระธาตุวัดศรีภูมิ บ้านนาหอ ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระธาตุที่มีลักษณะทางศิลปกรรมที่มีความงดงามที่สุดองค์หนึ่งในลุ่มแม่น้ำหมัน ควรที่จะได้รับการศึกษาและเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวาง

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุวัดศรีภูมิ บ้านนาหอ ตำบลนาหอ อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ประกอบกับการลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่วัดศรีภูมิ อันเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านศิลปกรรมท้องถิ่นให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ อันจะ

นำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดเลยต่อไป ทั้งยังสามารถใช้เป็นคู่มือในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่อำเภอคำชะอีได้อีกด้วย

ลักษณะทางศิลปกรรมพระธาตุวัดศรีภูมิ

พระธาตุวัดศรีภูมิประดิษฐานอยู่ภายในวัดศรีภูมิทางทิศตะวันตกด้านหลังของโบสถ์วัดศรีภูมิ บ้านนาหอ ตำบลนาหอ อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย เป็นพระธาตุเก่าแก่ที่มีความงดงามทางศิลปกรรม และมีสภาพที่สมบูรณ์ที่สุดภายในบริเวณลุ่มแม่น้ำหมัน ในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนจึงเรียกพระธาตุองค์นี้ว่า “พระธาตุวัดศรีภูมิ” เพื่อความสะดวกในการศึกษาและสื่อสารกับผู้อ่าน

พระธาตุวัดศรีภูมิไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่แน่ชัด ชาวบ้านบางคนเรียกชื่อพระธาตุว่า “ธาตุหลวงพ่охон” เนื่องจากมีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า

หลวงพ่охон เจ้าอาวาสวัดศรีภูมิในอดีตเป็นผู้ดำริให้สร้างขึ้น โดยมีการว่าจ้างช่างนวลจากเมืองน่านมาเป็นผู้ก่อสร้าง แต่ก็มีผู้ให้ความเห็นแย้งว่า ช่างนวลน่าจะเป็นผู้สร้างโบสถ์วัดศรีภูมิมากกว่า ไม่น่าจะเป็นผู้สร้างพระธาตุ (บุญเพ็ง เสนานุช, สัมภาษณ์) ทั้งนี้เนื่องจากว่าช่างเมืองน่านที่เข้ามาในลุ่มน้ำหมันส่วนใหญ่จะเข้ามาสร้างโบสถ์และปั้นพระประธานในโบสถ์ (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2560: 35-42) และโบสถ์วัดศรีภูมิก่อนบูรณะนั้นมีรูปแบบศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นอิทธิพลศิลปะไทลื้อผสมอยู่ชัดเจน

ภาพประกอบที่ 1 รูปแบบทางศิลปกรรมของพระธาตุวัดศรีภูมิ

พระธาตุวัดศรีภูมินับเป็นพระธาตุองค์หนึ่งในลุ่มแม่น้ำหมันที่อาจจะเรียกได้ว่ามีความคล้ายคลึงกับพระธาตุพนมมากที่สุด ดังสังเกตได้จากรูปแบบทางศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ โดยการทำส่วนล่างสุดของตัวธาตุเป็นเรือนธาตุซ้อนกันขึ้นไป 2 ชั้น ตัวเรือนธาตุทั้งสองชั้นมีการทำประตูหลอกและประดับปูนปั้นเป็นซุ้มฝักเพกาไว้ทั้ง 4 ทิศ รวมไปถึงการทำเสาหลอกไว้อย่างชัดเจน แต่ทั้งหมดก็เป็นไปในลักษณะที่ย่นย่อ

ลงจากรูปแบบศิลปกรรมองค์พระธาตุพนมต้นฉบับมากแล้ว

น่าสังเกตว่าตามมุมของเรือนธาตุตลอดขึ้นถึงส่วนองค์ระฆังของพระธาตุวัดศรีภูมิ ยังมีการทำกาบประดับไว้เสมอ อันเป็นลักษณะของการประดับที่เห็นจะได้ในศิลปะลาว-ล้านช้างในพื้นที่ใกล้เคียงกัน อย่างพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งอาจจะส่งอิทธิพลการประดับกาบเช่นนี้มายังองค์พระธาตุศรีภูมิ ที่สร้างขึ้นภายหลังด้วย

ทั้งนี้ อีกสิ่งหนึ่งที่ปรากฏชัดเจนบนส่วนเรือนธาตุขององค์พระธาตุวัดศรีภูมิ คือ การประดับเครื่องถ้วยเคลือบทั้งลายครามและเขียนสี ซึ่งประเด็นนี้อาจจะสามารถนำมากำหนดอายุขององค์พระธาตุศรีภูมิได้เช่นกันว่าอาจจะสร้างขึ้นในราวช่วงเวลา พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ.2518 เนื่องมาจากองค์พระธาตุพนมก่อนที่จะล้มในปี พ.ศ.2518 นั้นมีการประดับกระเบื้องเคลือบมาก่อน อย่างน้อยก็ตั้งแต่ครั้งบูรณะ

ใหญ่สมัยพระครูวิโรจน์รัตโนบล ซึ่งได้มาบูรณะองค์พระธาตุพนมเมื่อปี พ.ศ.2444 (กรมศิลปากร, 2522: 31) หรืออาจจะก่อนหน้านั้นดังในภาพวาดของ Louis Delaporta เมื่อครั้งเดินทางมาสำรวจลำน้ำโขงเมื่อ พ.ศ.2409-2411 ก็ได้วาดองค์ประกอบของพระธาตุพนมก่อนการบูรณะของพระครูวิโรจน์รัตโนบล (รอด) ซึ่งมีร่องรอยว่าอาจจะมีการประดับกระเบื้องเคลือบมาแล้วก่อนหน้านั้นเช่นกัน

ภาพประกอบที่ 2 ลักษณะการประดับเครื่องถ้วยเคลือบรอบองค์พระธาตุวัดศรีภูมิ

ดังนั้นการประดับเครื่องถ้วยเคลือบของพระธาตุศรีภูมิ ก็อาจจะจดจำเอกลักษณ์ของการประดับกระเบื้องเคลือบขององค์พระธาตุพนมก่อนล้มในปี พ.ศ.2518 มาใช้ก่อสร้างองค์พระธาตุศรีภูมิ แต่วัสดุก่อสร้างที่เป็นกระเบื้องเคลือบด้วยการใช้เครื่องถ้วยเคลือบต่างๆ แทนได้เช่นกัน

ผนวกกับเมื่อพิจารณาชิ้นส่วนเครื่องถ้วยเคลือบอย่างจีนที่ประดับตกแต่งอยู่บนองค์พระธาตุวัดศรีภูมิเอง ส่วนมากก็มีอายุอยู่ในช่วงสมัยราชวงศ์ซิง เช่นเดียวกับเครื่องถ้วยเคลือบอย่างจีนที่ประดับตกแต่งอาคารตามวัดหลายแห่งในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่สร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ชนภัทร ลิมห์สนัยกุล, 2561; ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556: 162-183) ซึ่งจัดอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 เช่นกัน ทั้งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวยังปรากฏรูปแบบจิตรกรรมฝาผนัง

ฝีมือช่างพื้นถิ่นที่ได้แรงบันดาลใจจากครูช่างจิตรกรรมแห่งลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่โบสถ์วัดโพธิ์ชัย บ้านนาพึง ตำบลนาพึง อำเภอนาหว้า จังหวัดเลย ซึ่งมีหลักฐานระบุว่าเขียนขึ้น 2 ครั้ง ครั้งแรก พ.ศ.2395 และครั้งที่สอง พ.ศ.2450 (พงษ์ศักดิ์ อัครวัฒนากุล, 2560: 145-162) และบ้านนาพึงก็อยู่ไม่ห่างจากบ้านนาหอเท่าใดนัก

ดังนั้น จึงน่าจะเชื่อว่าอายุของการสร้างองค์พระธาตุศรีภูมิน่าจะอยู่ในช่วงเวลา พ.ศ.2444 หรือก่อนหน้านั้นอาจจะถึงราวช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีความนิยมเครื่องเคลือบจีนเป็นอย่างมาก ตรงกับระยะเวลาที่เจ้าอนุวงศ์ได้บูรณะองค์พระธาตุพนม (พระเทพรัตนโมลี, 2557: 52-55) ถึง พ.ศ.2518 เป็นหลัก หรือจะกำหนดเป็นพุทธศตวรรษที่ 24-25 ได้อย่างกว้างเช่นกัน

ภาพประกอบที่ 3 ตัวอย่างเครื่องถ้วยเคลือบลายครามและเขียนสี ที่ประดับรอบองค์พระธาตุวัดศรีภูมิ

ถัดขึ้นไปจากส่วนเรือนธาตุซ้อนกัน 2 ชั้นของพระธาตุศรีภูมิ เป็นส่วนรองรับองค์ระฆัง และองค์ระฆังบัวเหลี่ยมตามแบบอย่างศิลปะล้านช้าง แม้จะมีรูปลักษณะที่ย่นย่อลงจากองค์พระธาตุพนมต้นแบบเป็นอย่างมาก แต่ยังคงลักษณะระเบียบของลวดบัวและองค์ประกอบได้เป็นอย่างดี เช่น การทำชุดฐานบัวคว่ำ-บัวหงายคาดลวดบัวกลางท้องไม้ 1 เส้น เป็นส่วนรองรับองค์ระฆังบัวเหลี่ยม เป็นต้น

ส่วนยอดขององค์พระธาตุศรีภูมิ ทำก่ออิฐถือปูนทำเป็นลวดบัวซ้อนชั้นกันขึ้นไป คล้ายคลึงกับลักษณะขององค์พระธาตุพนม ผิดแต่อาจจะมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของลวดบัวต่างๆ บ้างเท่านั้น โดยส่วนยอดสุดขององค์พระธาตุก็ประดับด้วยฉัตรโลหะ

พระธาตุวัดศรีภูมิกับแนวคิดการจำลองพระธาตุพนมในลุ่มแม่น้ำหมัน

พระธาตุพนมถือเป็นพระธาตุเก่าแก่ที่ได้รับการนับถือสูงสุดจากชาวไทย-ลาว ตลอดแนวลำน้ำโขง ทำให้มีความพยายามจำลองและลอกแบบรูปทรงขององค์พระธาตุพนมไปสร้างจำลองไว้ตามชุมชนต่าง ๆ จำนวนมาก ทั้งนี้ นอกจากจะเพื่อเป็นการระลึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนบูชานับถือแล้ว ยังเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พื้นที่นั้น ๆ ด้วย (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2554: 97-98)

แม้มีผู้เสนอในบริบทชาตินิยมว่า การจำลององค์พระธาตุพนมในภาคกลางครั้งแรก รวราชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สัมพันธ์โดยตรงกับการสร้างภาพลักษณ์กับชาวตะวันตกว่าลาว-อีสานตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยามจากผู้นำระดับรัฐเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชนชาวลาวที่ได้เข้าไปอยู่อาศัยในกรุงเทพฯ เนื่องจาก “คงมีอาชญากรล้าจำลององค์พระธาตุเนื่องด้วยความเชื่อตามจารีตประเพณีในเรื่องการสร้างหรือบูรณะพระธาตุพนม มีหลักเกณฑ์ว่าจะต้องเป็นกษัตริย์หรือเจ้าเมืองผู้มีบุญญาธิการเท่านั้น” (เกศินี ศรีวงศ์ษา, 2561: 110)

แต่การให้ภาพลักษณ์เชิงโลกทัศน์ของชาวลาว-อีสานในกรุงเทพดังกล่าว ย่อมเป็นภาพสะท้อนกลับมาถึงโลกทัศน์ของชาวลาว-อีสานในภาคอีสานเอง ด้วยเช่นกัน ว่าอาจจะมีทัศนะที่คล้ายคลึง เนื่องด้วยมีรากที่ร่วมกัน ดังนั้น การมองในลักษณะที่สร้างภาพลักษณ์เชิงโลกทัศน์ที่ถ่อมตนและเจียมตัวดังกล่าวของชาวลาว-อีสาน ก็นำไปสู่การลดคุณค่าของปรากฏการณ์ภายในอีสานเองที่สัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม การเติบโตขึ้นของสังคมและผู้คนในระดับความคิดและกายภาพย่อย ๆ ตามแต่ละแห่ง ที่อาจจะสัมพันธ์กันหรือไม่ก็ได้ โดยดูจะเป็นการผูกติดกับเรื่องประเพณีที่ตายตัวและความคิดเรื่องบุญบารมีที่ไม่มีพลวัตมากเกินไป

ดังหลักฐานเชิงประจักษ์ระดับย่อยในลุ่มน้ำหมันเอง ปรากฏการจำลองพระธาตุพนมอยู่อย่างน้อย 2 แห่ง คือ พระธาตุวัดศรีภูมิ และพระธาตุเจดีย์ศรีบุญเรือง วัดศรีบุญเรือง บ้านนาฮี ตำบลนาหอ อำเภอด่านซ้าย ที่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดเชิงรูปแบบแต่มีโครงสร้างที่บ่งชี้ ถึงความเป็นพระธาตุพนมอย่างชัดเจนโดยทั้งสองแห่งอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับผู้นำระดับ

รัฐ เจ้าเมืองหรือผู้มีบุญญาธิการสูงส่งก็เป็นได้ หากแต่ในทางกลับ เมื่อประกอบกับบริบทของเครื่องถ้วยเคลือบ ที่ถูกนำมาประดับอันบ่งชี้ถึงสถานะของผู้สร้างหรือกลุ่มผู้สร้างที่ต้องมีฐานะค่อนข้างดีในทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ (ดำรงราชานุภาพ, 2529: 65-69) ย่อมสะท้อนถึง “ความพยายามจะเป็นผู้มีบุญญาธิการ” ในท้องถิ่นลุ่มแม่น้ำหมันเอง มากกว่าภาพลักษณ์ที่เจียมตนอยู่ใต้เงาของจารีตประเพณี และเป็นการเชื่อมโยงความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุพนมกับพระธาตุที่สร้างขึ้นใหม่ในชุมชน รวมทั้งความรู้หรือความทรงจำของช่างพื้นบ้านที่เคยเดินทางไปนมัสการพระธาตุพนม

ทั้งนี้ หลักฐานสนับสนุนของการจำลองพระธาตุพนม โดยชาวลาว-อีสานยังปรากฏอยู่อีกเป็นจำนวนมาก โดยเป็นหลักฐานที่ปรากฏเชิงสถาปัตยกรรมอย่างชัดเจน เช่น พระธาตุท่าอุเทน อำเภอท่าอุเทน พระธาตุเรณู อำเภอเรณูนคร พระธาตุประจันต์วัดมหาธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เป็นต้น อันสะท้อนแนวคิดที่ชาวอีสานระดับผู้มีฐานะและอำนาจอาจหาญและกล้าที่จะจำลองพระธาตุพนมในฐานะพระธาตุที่พนมเป็นยอดของการนับถือบูชาของชาวลาว-อีสานอย่างชัดเจน (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2554: 98)

ภาพประกอบที่ 4 ภาพเปรียบเทียบศิลปกรรมพระธาตุวัดศรีภูมิกับพระธาตุพนมหลังการบูรณะของพระครูวิโรจน์ รัตโนบล (รอด)

ที่น่าสนใจคือ ในชุมชนบ้านนาหอยังมีเรื่องเล่าว่าพระธาตุวัดศรีภูมิถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บสมบัติและของมีค่าต่าง ๆ ที่มีผู้คนจะนำไปร่วมสร้างหรือบรรจุไว้ในองค์พระธาตุพนม แต่เมื่อเดินทางมาถึงบริเวณบ้านนาหอก็ทราบข่าวว่าพระธาตุพนมสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้นำของมีค่าต่าง ๆ ผังดินไว้และสร้างพระธาตุครอบทับ ซึ่งก็คือพระธาตุวัดศรีภูมิในปัจจุบัน (พระมหา ยุนันท์ สุมงคล, สัมภาษณ์) เรื่องเล่ามุขปาฐะนี้แม้ว่าจะมีความขัดแย้งกับหลักฐานทางศิลปกรรมที่ปรากฏขององค์พระธาตุวัดศรีภูมิ แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมหรือคติความเชื่อของการสร้างพระธาตุวัดศรีภูมิ ให้มีความใกล้เคียงกับรูปแบบศิลปกรรมขององค์พระธาตุพนม

แต่ถึงกระนั้น ก็ยังมีความเป็นไปได้ว่าเรื่องเล่ามุขปาฐะเกี่ยวกับการสร้างพระธาตุพนมนั้นอาจจะไม่ใช่การสร้างพระธาตุพนมในยุคแรก หากแต่อาจเป็นการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมครั้งใหญ่ภายใต้การ

นำของพระครูวิโรจน์รัตโนบล เมื่อ พ.ศ.2444 ก็เป็นไปได้ หากเป็นเช่นนั้นจริงก็ถือว่าเรื่องเล่ามุขปาฐะมีความสอดคล้องหรือใกล้เคียงกับลักษณะทางศิลปกรรมที่ปรากฏ อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่านี้อาจถูกสร้างขึ้นเพียงเพื่ออธิบายหรือสะท้อนความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมระหว่างพระธาตุพนมกับพระธาตุวัดศรีภูมิก็เป็นได้

นอกจากพระธาตุวัดศรีภูมิในกลุ่มน้ำหมันจะได้รับอิทธิพลแนวคิดการจำลองรูปทรงขององค์พระธาตุพนมแล้ว ในเขตเมืองหล่มสักเก่า ท้องที่อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับกลุ่มน้ำหมันก็มีการพบพระธาตุโบราณหลายองค์ที่มีรูปทรงทางศิลปกรรมใกล้เคียงกับพระธาตุพนมและพระธาตุวัดศรีภูมิ เช่น พระธาตุปู่เถร ซึ่งเป็นรูปแบบที่ยังคงมีอิทธิพลจากองค์พระธาตุพนม (ก่อน พ.ศ.2483) แต่ช่างได้เพิ่มเอวชั้นบนฐานชั้นที่ 2 ให้สูงขึ้นเป็นลักษณะเอวชั้น 2 ชั้น ส่วนยอดธาตุรูปบัวเหลี่ยมก็ดูหดสั้นจนผิดสัดส่วนไปมาก (วิโรฒ ศรีสุโร, 2539: 40) เป็นต้น

การขุดพบพระพุทธรูปใต้ฐานพระธาตุวัดศรีภูมิ

ในระหว่างการบูรณะเพื่อเสริมความมั่นคงให้กับองค์พระธาตุวัดศรีภูมิโดยช่างผู้รับเหมา จากกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2555 ได้มีการขุดพบพระพุทธรูปโลหะใต้ฐานพระธาตุวัดศรีภูมิจำนวนกว่า 20 องค์ เป็นพระพุทธรูปสำริดและพระพุทธรูปเงินมีขนาดและลักษณะปางที่แตกต่างกัน ทั้งอยู่ในสภาพสมบูรณ์และชำรุด ต่อมาเมื่อทำการบูรณะฐานพระธาตุเสร็จก็มีการอัญเชิญพระพุทธรูปทั้งหมดลง

ประดิษฐานไว้ใต้ฐานพระธาตุตามเดิมพร้อมเสริมความมั่นคง

พระพุทธรูปโลหะใต้ฐานพระธาตุวัดศรีภูมิที่สามารถนำมาเป็นกรณีศึกษาลักษณะทางพุทธศิลป์ได้มีจำนวน 2 องค์ ซึ่งศึกษาจากภาพถ่ายที่ชาวบ้านบันทึกภาพไว้ขณะที่ มีการขุดพบพระพุทธรูป เนื่องจากว่าพระพุทธรูปองค์จริงนั้นถูกอัญเชิญไปบรรจุไว้ใต้ฐานพระธาตุแล้ว (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2560: 79-80)

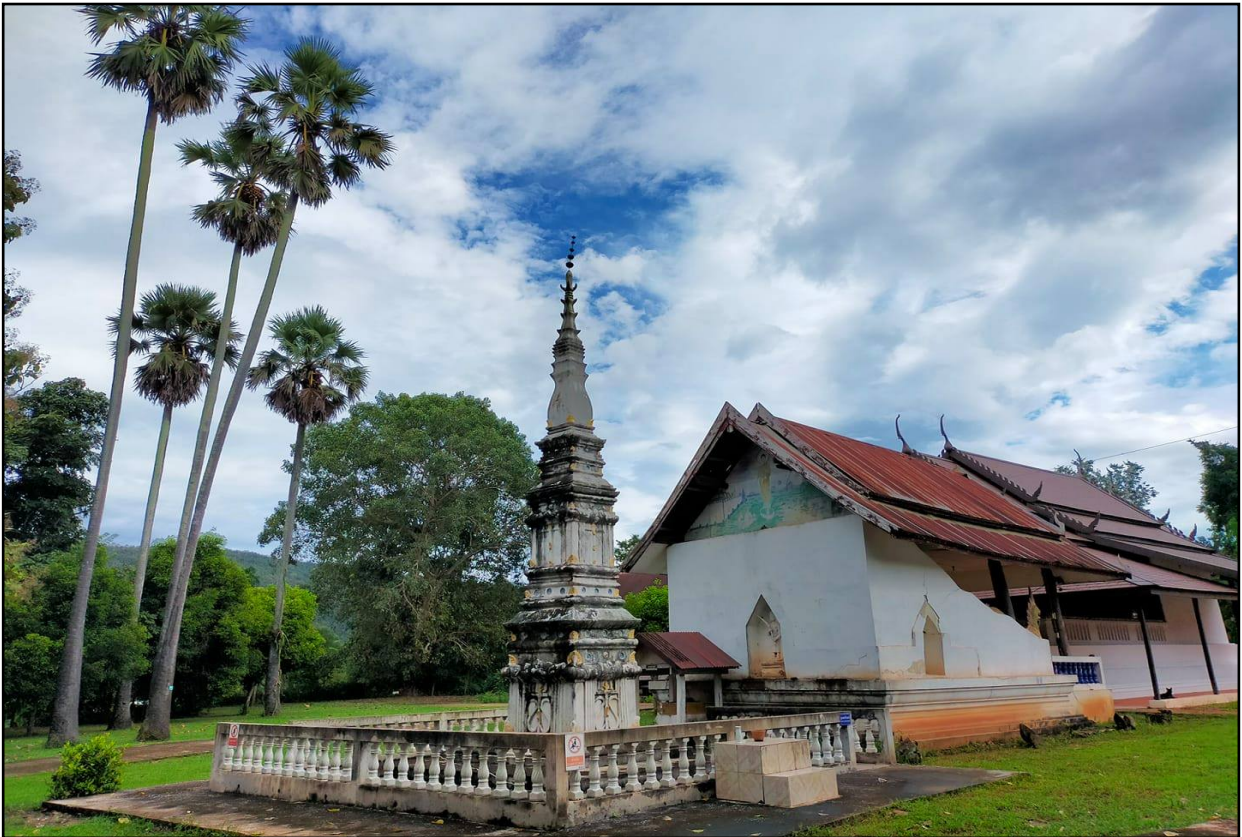
ภาพประกอบที่ 5 พุทธลักษณะของพระพุทธรูปโลหะองค์สำคัญที่พบใต้ฐานพระเจดีย์วัดศรีภูมิ

องค์แรก เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สร้างด้วยโลหะสำริด ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 15 เซนติเมตร พุทธลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างเรียว พระกรณยาว ขมวดพระเกศาเล็กและถี่ พระรัศมีทรงกรวย พระโอษฐ์ใหญ่ พระนาสิกใหญ่ สังขารเป็นแผ่นกว้างปลายตัดตรงเหนือพระนาภี ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาวางเหนือพระชานุขวา ปลายนิ้วพระหัตถ์เสมอกัน ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลา ประทับบนฐานเรียบทรงสามเหลี่ยมและโค้งเว้าขึ้นมาทั้งสามด้านในลักษณะที่เรียกว่า “พระสามขา” สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น อายุราวพุทธศตวรรษที่ 23-24

องค์ที่สอง เป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานพร สร้างด้วยโลหะสำริด มีความสูงประมาณ 50 เซนติเมตร พุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้นมาในระดับบั้นพระองค์และหันฝ่าพระหัตถ์มาด้านหน้า พระหัตถ์ซ้ายเหยียดตรงเฉียงกับแนวพระวรกายเล็กน้อย นิ้วพระหัตถ์ยาวเรียว พระวรกาย

ผอมเรียว พระศอยาว พระพักตร์เรียว พระกรณยาว ริมพระโอษฐ์หนา พระนาสิกเล็ก พระเนตรเล็ก ขมวดพระเกศาเล็กและถี่ พระรัศมีทรงเปลวคล้ายดอกบัวตูม ห่มจีวรคลุม จีบสบงหน้านาง แนวชายจีวรที่มีลักษณะพลิ้วไหวกางออกทั้งสองข้าง สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ฝีมือช่างท้องถิ่น อายุราวพุทธศตวรรษที่ 23-24

การขุดพบพระพุทธรูปใต้ฐานพระธาตุวัดศรีภูมิ ถือว่าเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ ซึ่งสามารถนำมาใช้ประกอบในการกำหนดอายุของพระธาตุวัดศรีภูมิได้ เนื่องจากการขุดพบพระพุทธรูปใต้ฐานพระธาตุ ทำให้สามารถสันนิษฐานเป็นเบื้องต้นได้ว่ามีความเป็นไปได้มากกว่าพระธาตุวัดศรีภูมิน่าจะสร้างขึ้นประมาณช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 โดยได้มีการรวบรวมพระพุทธรูปและโบราณวัตถุตามวัดร้างต่างๆ ในเขตบ้านนาหอและบริเวณใกล้เคียงมาบรรจุไว้ใต้ฐานพระธาตุ (ธีระวัฒน์ แสนคำ และจิรวัฒน์ ตั้งจิตเรญญ, 2564: 51)

ภาพประกอบที่ 6 พระธาตุและโบราณสถานสำคัญภายในวัดศรีภูมิ

บทสังท้าย

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่สามารถสืบค้นได้ ทั้งจากรูปแบบงานศิลปกรรมของพระธาตุวัดศรีภูมิ เรื่องเล่ามุขปาฐะ และการขุดพบพระพุทธรูปใต้ฐานพระธาตุ ทำให้สามารถสันนิษฐานเป็นเบื้องต้นได้ว่า พระธาตุวัดศรีภูมิน่าจะสร้างขึ้นประมาณช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 โดยได้มีการรวบรวมพระพุทธรูปและโบราณวัตถุตามวัดร้างต่างๆ ในเขตบ้านนาหอและบริเวณใกล้เคียงมาบรรจุไว้ใต้ฐานพระธาตุ แล้วสร้างขึ้นตามรูปแบบทางศิลปกรรมของพระธาตุพนมที่อาจมาจากความรู้หรือความทรงจำของช่างพื้นบ้านที่

เคยเดินทางไปนมัสการพระธาตุพนม และมีการประดับเครื่องถ้วยเคลือบตามอย่างพระธาตุพนมและศาสนาจารย์สำคัญหลายแห่งในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีความนิยมอย่างมากในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากความขาดแคลนของเอกสารหลักฐานประวัติศาสตร์ ข้อมูลทางด้านโบราณคดีและความชัดเจนทางด้านศิลปกรรม ผลการวิเคราะห์ศึกษาของผู้เขียนที่ปรากฏในบทความนี้ จึงยังไม่ใช่เป็นข้อยุติทางวิชาการ และจำเป็นที่จะต้องศึกษา

ค้นคว้ากันต่อไป ตามวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์
ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีต่อไป

นอกจากนี้ พระธาตุวัดศรีภูมิยังมีความสำคัญ
ในฐานะมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา
ในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็น “มรดกแห่ง
ศรัทธา” การให้ความเคารพศรัทธาในฐานะเป็นสิ่งยึด
เหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งควรที่จะได้รับ

การศึกษารวบรวมองค์ความรู้หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจาก
การศึกษาประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์และวัฒนธรรมที่
เกี่ยวข้องกับพระธาตุโบราณที่สำคัญในลุ่มแม่น้ำหมัน
เพื่อต่อยอดขยายผลการศึกษาและบูรณาการโดย
แปลงองค์ความรู้เหล่านั้นมาเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม”
เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นให้มั่นคงและยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2522). **จดหมายเหตุการ
บูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม.**
กรุงเทพฯ : พิมพ์.

เกศินี ศรีวงศ์ษา. (2561). “พระธาตุพนม: พุทธสถิตคู่
ศิลปสร้างชาติ”. ใน **โครงการประชุมวิชาการ
ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ศูนย์กลาง-ชาย
ขอบ ตัวตน-คนอื่น ผ่านมุมมอง
ประวัติศาสตร์ศิลปะ.** กรุงเทพฯ : เรือนแก้ว
การพิมพ์.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
ยา. (2529). **ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและ
ถ้วยปั้น.** พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์วิชาการ.

ธนภัทร ลิ้มทัศนียกุล. (2561). **ศิลปกรรมวัดราษฎร์ใน
ย่านเก่ากรุงเทพฯ.** กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2560). **พระพุทธรูปโบราณในกลุ่ม
แม่น้ำหมัน จังหวัดเลย.** เลย: เมืองเลย
การพิมพ์.

ธีระวัฒน์ แสนคำ และจิรวัฒน์ ตั้งจิตเรณู. (2564).
**พระธาตุโบราณในกลุ่มแม่น้ำหมัน จังหวัด
เลย.** เลย : โลโก้ไทย.

บุญเพ็ง เสนานุช. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลนาหอ
อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย. สัมภาษณ์,
6 เมษายน 2560.

ประภัสสร ชูวิเชียร. (2554). **5 มหาเจดีย์สยาม.**
กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

พงษ์ศักดิ์ อัครวัฒนากุล. (2560). “จิตรกรรมฝาผนัง
วัดโพธิ์ชัยนาฬิง: ฝีมือช่างพื้นถิ่นที่ได้แรงบันดาลใจจากครูช่างจิตรกรรมแห่งลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยา”. ใน **เอกสารประกอบการเสวนา
วิชาการจิตรกรรมฝาผนัง “ภาคกลางมอง
อีสาน อีสานมองภาคกลาง”.** หน้า 145-162.
อุดรธานี: ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ถิ่นอีสาน
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

พระเทพรัตนโมลี. (2557). “ประวัติย่อพระธาตุพนม
วัดพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัด
นครพนม”. ใน **พระธาตุพนม.** พิมพ์ครั้งที่ 3.
นนทบุรี: มติชนปากเกร็ด.

พระมหาบุญรัตน์ สุ่มโคโล. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย
ตำบลด่านซ้าย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.
สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2564.

วิโรฒ ศรีสุโร. (2539). **ธาตุอีสาน**. กรุงเทพฯ: เมฆา
เพรส.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์
พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่
ปรับเปลี่ยน**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.